

Türkiye’de Yazma Eserler Sorunu ve Çözüm Önerileri*

The Problems of Manuscripts Management in Turkey: Proposed Solutions**

Mehmet Emin Küçük

Öz

Bu çalışmada, ülkemizdeki yazma eser sorunları belirlenmeye ve genel bir çerçeve içinde değerlendirilmeye çalışılmış olup, belirlenen sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. Ülkemiz, oldukça zengin yazma koleksiyonlarına sahip olmasına rağmen, tüm yazmalarımızı içeren ulusal bir toplu kataloğa ya da veri tabanına henüz sahip değiliz. Dolayısıyla, son derece zengin olan bu kültür mirasımız yeterince incelenebilmiş değildir. Kataloglamanın yanında, örgütlenme, personel, hizmete sunma ve bakım-restorasyon temel sorunlar arasındadır. Sorunların çözümünde, mevcut sistemin yeterli olamayacağından hareketle, yeni bir sistemin oluşturulması gerektiği savunulmuş, yeni sisteme ilişkin öneriler sunulmuştur.

Abstract

This paper aims to determine and examine (in general) the problems of manuscripts management in Turkey and to provide possible solutions for the identified problems. Turkey has some very rich manuscripts collections with approximately 600,000 volumes. The collections are only thinly catalogued and at present Turkey has no national database or catalogue. As a result of this situation, these vast intellectual and historical resources are not fully exploited. In addition to the cataloguing, personnel, user services and preservation-restoration are the major problems of manuscripts management in Turkey. It is asserted that the present system for manuscript management is not suitable to improve the present situation and a new management system should be established. The proposals for the establishment of the new system are also provided.

* Bu makale TKD XVIII. Genel Kurulu ve III. Kütüphanecilik Konferansı’nda sunulan bildiri-
nin yazarı tarafından gözden geçirilmiş biçimidir.

** Yrd. Doç. Dr. Mehmet Emin Küçük Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü öğ-
retim üyesidir.

Giriş

Yaklaşık 600 yıl süreyle hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti'ne bir çok kültür mirası bıraktı. Osmanlıların bizlere bıraktıkları bu miras içinde yazmalar önemli bir yere sahiptir. Son derece zengin yazma koleksiyonlarına sahip olan ülkemizde, yazma eserlerimiz tamamıyla organize edilebilmiş, dolayısıyla son derece zengin olan bu kültür mirasımız yeterince incelenebilmiş, koleksiyonlarda yer alan bilgi birikimi tam anlamıyla açığa çıkartılabilmiş değildir. Yaklaşık 700 yıl önce yaşamış halk ozanımız Yunus Emre'nin, 70 yıl önce farkına varabilmiş olmamız sanırım konuyu daha anlaşılır kılacaktır.

Yazma koleksiyonlarımızın zenginliğine rağmen, yazma araştırmalarının zenginliğinden söz etmek olanaklı değildir. Özellikle yazmaların düzenlenmesi ve hizmete sunulmasına yönelik araştırmalar son derece azdır. Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni-Türk Kütüphaneciliği dergileri dizininde (Türk Kütüphaneciler..., 1993) yaptığımız incelemede 1952-1992 yılları arasında yazmaları konu edinen 15 makalenin varlığı tesbit edilebilmiştir. 40 yıllık zaman dilimi içinde, tek meslek dergimizde bu kadar az sayıda makalenin yayınlanabilmiş olması oldukça düşündürücüdür.

Mesleki literatürde yeralan çalışmaların büyük çoğunluğu konunun tarihsel yönünü ele almış ve yazma dermelerini tanımlı nitelikte olup, kuskusuz teknik sorunlara çözüm önerisi sunan yayınlar da bulunmaktadır. Macaferri (1985; 1990) tarafından hazırlanmış bulunan iki makalede Osmanlı yazar adları ve Osmanlıcanın transliterasyonu ile ilgilidir. Kongre Kütüphanesi (1984a; 1984b) tarafından gerçekleştirilmiş olan çalışmalarda da Osmanlı yazar adlarına ilişkin çözüm önerileri yer almaktadır. Sadece Türkçe yazmalara yönelik olmasına rağmen, Profesör Eleazar Birnbaum'un (1967; 1968; 1983a; 1983b; 1983c; 1984a; 1984b) yapmış olduğu çalışmalar konuyla ilgili en dikkati çeken çalışmalardandır. Profesör Birnbaum'un (1967) ilk makalesi kütüphaneler ve genel amaçlar için Osmanlı Türkçesi'nin transliterasyonuna yönelik ayrıntılı linguistik çözümlemeleri içermektedir. Çalışmanın sonunda "Osmanlı Türkçesi Transliterasyon Şeması" verilmiştir. İkinci çalışmada (1968) Osmanlı isimleriyle ilgili inceleme yer almış olup, çalışmanın sonunda "Alfabetik Listelemede ve Kataloglamada Türkçe Yazar Adı Girişine İlişkin Kurallar" verilmiştir. Üçüncü çalışma (1983a), Götz ve Sohrweide tarafından derlenen Berlin Kataloğu 2-4 üncü bölümlerinin eleştirel tanımını içermektedir. Dört (1983b), beş (1983c), altı (1984a) ve yedinci (1984b) çalışmalar, Asya, Avrupa ve Kuzey Amerika'da yeralan kütüphanelerdeki Türk yazmaları basılı kataloglarının eleştirel tanımlarına ve hala kataloglanmamış olan yazma koleksiyonlarına ilişkin bilgilere de yer vermektedir.

Türk araştırmacıların yapmış olduğu çalışmalarını örnekleyecek olursak; Leman Çankaya (1976) tarafından yapılmış olan çalışmada yine Türkçe yazar adlarına ilişkin Türk Milli Kütüphanesi'nin uygulaması aktarılmış, Servet Bayoğlu (1988) tarafından yapılan çalışmada Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu Projesi (TÜYATOK) tanıtılmıştır. İsmail Erünsal (1984; 1987, 1988a; 1988b) tarafından yapılmış olan çalışmalar ise Osmanlı Kütüphane tarihi ve bu kütüphanelerdeki uygulamalar konusunda en yetkin çalışma ve kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneklerimizi çoğaltacak olursak, Emsen (1960), Cunbur (1963) ve Çakın (1984) tarafından hazırlanmış Osmanlı kütüphanelerinin tarihini inceleyen yayınlar da literatürde yer almaktadır. Binark (1974), Kut (1973), Şeşen (1978) tarafından yapılmış, yazma ve yazma koleksiyonlarını tanıtan, yazmalara yönelik bibliyografik çalışmalar da mevcuttur (örnekler çoğaltılabilir, örneğin Nail Bayraktar tarafından kaleme alınmış bir dizi makaleyi Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni'nde görmek olanaklıdır). Konunun ülkemizde önde gelen uzmanlarından biri olan ve konuyla ilgili bir çok çalışması bulunan Cunbur'un (1970) bir çalışmasında olduğu gibi doğrudan yazma sorunlarını inceleyen yayınlar da mevcuttur (örneğin Dinç (1991) TÜYATOK projesinde karşılaşılan sorunları incelemiştir). Ancak yukarıda da belirtildiği gibi yazma dermelerimizin zenginliğinin yanında, yapılmış olan çalışmaların zenginliğinden söz etmek olanaklı değildir. Özellikle, son yıllarda literatürün bu konuda gittikçe fakirleştiği gözlemlenmektedir.

Ülkemizde Yazma Eserler Sorunu

Ülkemizdeki yazma eserlere ilişkin sorunları 5 ana grup altında toplamak olanaklıdır. Bunlar;

1. Örgütlenme sorunu
2. Kataloqlama sorunu
3. Personel sorunu
4. Hizmete sunma ve yararlanma sorunu
5. Bakım ve restorasyon sorunu

Kütüphaneleri doğrudan ilgilendiren bu 5 soruna kütüphanelerin de çözümüne katkıda bulunabileceği iki sorunu da eklemek olanaklıdır.

Bunlar;

6. Eserlerin günümüz Türkçesine kazandırılması sorunu
7. Hat, tezhib, cilt, kağıtçılık gibi yazma sanatlarının yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması sorunu.

Bu makalede kütüphaneleri doğrudan ilgilendiren sorunlar incelenmeye çalışılmış olup, incelenecek her bir sorun ayrı birer çalışma konusu olabilecek nitelik ve kapsamdadır. Bu nedenle, konu bütünlüğünün bozulmaması açısından, sorunlar mümkün olduğunca teknik ayrıntıya girilmeden yalnız bir dille genel olarak işlenecektir.

1. Örgütlenme Sorunu

Ülkemizde yazmalar kütüphanelerde, müzelerde, özel koleksiyonlarda ve aile mirası olarak bireylerde bulunmaktadır. Kuşkusuz kütüphaneciler olarak bizleri ilgilendiren kütüphane koleksiyonlarıdır. Ancak, yazma kullanıcıları göz önüne alındığında diğer koleksiyonların da onların ilgi alanına girdiği açıktır. Diğer taraftan da “devlet” elindeki kültür mirasının bir envanterine sahip olmalıdır. Sözü edilen bu farklı ilgi gruplarına hizmet verecek “sorumlu” bir organizasyon yoktur. Bunun yanı sıra alt grupların da bir organizasyon sorunu yaşadığını söylemek olanaklıdır. Konunun kütüphane boyutunu ele alacak olursak; bilindiği üzere yazma eserlerin bulunduğu kütüphanelerin çoğu Kütüphaneler Genel Müdürlüğü bünyesinde yer alırken, ülkemiz yazmalarının toplu kataloğunu oluşturmayı amaç edinen TÜYATOK Projesi 12 Nisan 1978 tarihinde (Bayoğlu, 1988: 73) Genel Müdürlük bünyesinde başlatılmış olup, 22 Haziran 1992 tarihinden itibaren de Milli Kütüphane Başkanlığı içinde TÜYATOK Şubesi adıyla örgütlenmiştir¹. Tahmin edilebileceği gibi, böylelikle TÜYATOK Şubesi'nin, farklı organizasyon içinde yer alan yazma kütüphaneleri üzerindeki etkinliği, ki bu etkinlik projenin başarısı açısından son derece önemlidir, ortadan kalkmıştır. Kuruluşundan bu yana TÜYATOK şubesi 4 defa yer değiştirmiş (Türkiye Yazmaları..., 1998: xii-xiii), Bayoğlu (Türkiye Yazmaları..., 1998: xiii) tarafından da belirtildiği gibi TÜYATOK çalışmalarının geçen 20 yıl içinde nerede örgütleneceği konusunda tam bir anlaşma sağlanabilmiş değildir. Özetle, birbirinden bağımsız kurumların yazma eser projelerinde işbirliği yapmasını olanaklı kılabilecek, yaptırım gücü bulunan bir örgütün varlığından söz etmek olanaklı değildir.

2. Kataloglama Sorunu

Yazma katalogçularının karşılaştıkları sorunları genel olarak şöyle gruplandırmak olanaklıdır.

¹ T.C. Kültür Bakanlığı. TÜYATOK Şubesi'nin Milli Kütüphane'ye Taşınma Genelgesi. Sayı: B.16.0mkb.0.00.00.00/3688, Konu: El Yazması ve Nadir Eserler. 14 Ağustos 1992.

1. Yazma kataloglamanın doğasından kaynaklanan sorunlar. Bu sorunu kendi içinde;
 - Müellifin belirlenmesi (yazarlık sorumluluğunun belirlenmesi)
 - Müellif, hattat v.b. nin adının belirlenmesi
 - Müstensih tarafından verilen bilginin doğruluğunun onaylanması
 - Okunamayan hat.
2. Osmanlıca, Arapça ve Farsçanın trasliterasyonu. Bunlardan Osmanlıcanın uluslararası kabul görmüş bir transliterasyon şeması yoktur. Bunun dışında Arapça ve Farsçanın transliterasyonun Türkçeye mi yoksa uluslararası standarda uygun olup-olmaması ayrı bir sorundur. (Al-El-Muhammed-Mohammed, Abdullah-Abd'Allah gibi).
3. Yetersiz ya da uygun olmayan kataloglama kuralları ve sınıflama sistemi
4. Ulusal düzeyde hizmet veren otorite dizinlerinin olmayışı.

Ülkemizde yazmaların kataloglanması sorunundan sözedildiğinde TÜYATOK Projesi'ni irdelemek kaçınılmazdır. Daha önce de belirtildiği gibi Proje 1978 yılında ülkemizdeki yazma koleksiyonlarının bibliyografik denetimini gerçekleştirmek ve bir toplu katalog yayınlamak amacıyla oluşturulmuştur (Bayoğlu, 1988: 73). Proje kapsamında şu ana kadar yaklaşık 50.000 yazma eser kataloglanabilmiş ve bunlardan 17.877 adedi 20 cilt halinde yayınlanabilmiştir². Buradan hareketle yılda yaklaşık 1.000 künye yayınlayabildiğini söylemek olanaklıdır. TÜYATOK verilerine göre ülkemiz kütüphanelerinde 300.000 civarında yazma bulunmaktadır. Bir yazmanın birden fazla risalesinin olabileceği gözönüne alındığında proje kapsamında kataloglanması gereken 600.000 yazma eserin bulunduğu belirtilmektedir³ (Küçük ve Hartley, 1996: 54). Yılda yaklaşık 1.000 künye yayınlayabilen bu projenin tamamlanması, bir başka deyişle Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu'na sahip olmamız mevcut yaklaşım ve olanaklarla 600 yıl gibi bir zaman alacaktır.

3. Personel Sorunu

Personele ilişkin sorunları 4 temel grup altında incelemek olanaklıdır. Bunlar;

1. Nitelik sorunu
2. Nicelik sorunu
3. İstihdam sorunu

² Sevet Bayoğlu ile 28 Ağustos 1998'de yapılan görüşme.

³ Sevet Bayoğlu ile 10, 17 Haziran 1993'te yapılan görüşme.

4. Meslekten kopan meslektaşlarımızın bilgi ve deneyiminden yararlanamama, bu kişilerin yerlerinin yeni kuşak tarafından doldurulamaması ve yeni kuşağın konuya ilgisizliği.

Yazma eserlerin teknik ve okuyucu hizmetleri kütüphanecilik, tarih, sanat, edebiyat, din, paleografya ve dilbiliminde uzmanlık gerektirir. Tüm bu uzmanlık alanlarının bir kişide varolmasının olanaksızlığı gözönüne alındığında yazma eserlerin düzenlenmesi ve hizmete sunulmasının bir ekip çalışmasını gerektirdiği açıktır. Ancak, hepimiz tarafından bilindiği üzere kütüphane çalışanlarına ödenen ücretler, sözü edilen çalışma gruplarını, ekipleri oluşturmada en büyük engeli oluşturmaktadır. Nitelikli çalışma grupları oluşturulamadığı gibi mevcut nitelikleri elemanlarını özlük hakları ve emeklilik nedeniyle kaybedilmektedir.

İstihdam sorununun yanı sıra mevcut personelin nitelik ve niceliğinin yeterli olduğunu söylemek de olanaklı değildir. 1994 yılında yapmış olduğumuz bir çalışmada (Küçük, 1996: 106-120.) örneğin, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde çalışan 37 kişinin 31' i lise ve altı, 1'inin kütüphanecilik, 5'ininde dilbilim eğitimi aldığı saptanmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi örneğinde ise 28 kişinin 19'u lise ve altı, 2'sinin kütüphanecilik, 5'inin dilbilimi ve 2'sinin tarih eğitimi aldığı saptanmıştır. 1993 sonu itibarıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde yaklaşık 85.000, Konya'da ise yaklaşık 25.000 yazmanın varlığı göz önüne alındığında bu kütüphanelerde çalışan meslektaşlarımızı "üstün" gayretlerinden ötürü takdir etmekten başka yapabileceğimiz bir şey yok sanırım.

Yine TÜYATOK Projesi'ne dönecek olursak, TÜYATOK Şubesi'nde 1 şube müdürü 1'de sözleşmeli olarak çalışan personel olmak üzere toplam 2 kişi çalışmaktadır. (Gönüllü olarak yarım gün çalışan bir emekli genel müdür de projeye destek vermektedir).⁴

Yazma kütüphanelerinde yapmış olduğumuz incelemede farklı bilim dallarında eğitim almış olan çalışanların, tüm iyi niyetlerine rağmen, temel kütüphanecilik bilgi ve tekniklerinden yoksun olduğu gözlemlenmiştir. Diğer yandan, yine 1994 verileriyle, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İ.Ü. Yazma Eserler Bölümü, Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Milli Kütüphane Yazmalar Bölümü ve Süleymaniye Kütüphanesi'nde çalışan kütüphaneci sayısı 9'dur (Küçük, 1996: 106-120). 5 kütüphanede 9 kütüphaneci çalışması sanırım konuyu daha anlaşılır kılmaktadır.

Emeklilik, iş değiştirme ve benzeri nedenlerle nitelikli elemanlarını kaybeden kütüphaneler, bu kişilerin yarattığı boşluğu dolduramama sorunuyla da karşı karşıyalar. Örneğin, Dr. Müjgan Cunbur, Nail Bayraktar ve Dr. Mu-

⁴ Servet Bayoğlu ile 28 Ağustos 1998'de yapılan görüşme.

ammer Ülker'in ve ismini burada sıralayamadığımız meslektaşlarımızın yaratmış olduğu boşluğu doldurabilmemiz mevcut koşullarda pek de olanaklı gözükmemektedir. Umarız ve dileriz ki yeni kuşak meslektaşlarımız, uzun yıllardır ihmal edilen bu konuya ilgi duyar ve yeni Cunbur, Bayraktar ve Ülker'lere kavuşuruz.

4. Hizmete Sunma Ve Yararlanma Sorunu

Her şeyden önce yazmalara erişimi sağlayacak araçlarımızın yeterliliğinden söz etmek olanaklı değildir. Yazma kullanıcılarına yönelik olarak gerçekleştirdiğimiz bir çalışmada kullanıcılar kütüphaneleri ve yazmaları kullanırken karşılaştıkları sorunları şöyle sıralamışlardır (Küçük, 1997: 178).

- Konu erişimi yok ya da yetersiz
- Hatalı transkripsiyon
- Bibliyografik tanımlamada bir standardın olmayışı (farklı düzeylerde bibliyografik tanımlama)
- Hatalı alfabetik sıralama.

Örneklem grubunu oluşturan kullanıcıların %60'ı, mevcut kütüphane kataloglarının gereksinimlerini karşılamada yetersiz kaldığını ifade etmişlerdir.

Bu konuda değinilmesi gereken bir başka nokta ise orjinal yazmanın kullandırılması konusudur. Yazma kullanıcılarına yönelik olarak yaptığımız çalışmanın bulgularından biri de örneklem grubunu oluşturan kullanıcıların %80'ni mikrofilmleri kullanmaktan rahatsızlık duymadıklarını ifade etmişlerdir (Küçük, 1997: 180). Bu bulgu, yazmaların mikrofilm ortamına aktarılmasını destekleyici niteliktedir. Ancak, yine istihdam ve bütçe güçlükleri nedeniyle bu konuda da arzu edilen gelişme gösterilememiştir.

5. Bakım Ve Restorasyon Sorunu

Hepimizin bildiği gibi yüzyıllardır varlığını sürdüren yazmaların bakım ve restorasyonu çok özel uzmanlığı ve teknik alt yapıyı gerektirir. Gerekli niteliklere sahip kişilerin özlük hakları nedeniyle istihdam edilememesi Süleymaniye ve Konya'da oluşturulan restorasyon birimlerinin hizmetlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Eskiyen ya da çürüyen cildi söküp yerine orjinaliyle ilgisi olmayan modern bir cilt geçirmek herhalde arzu edilen bir restorasyon uygulaması olmasa gerek.

Restorasyondaki yetersizliklerimize karşın, yazmalar iyi korunabiliyor mu? Bazı yazma kütüphanelerinde olumlu bir takım gelişmeler olsa da (duman ve nem dedektörleri gibi) ülke geneli söz konusu olduğunda, bu soruya pek de olumlu yanıt vermek olanaklı değildir. Basına da yansıyan çalınan yazmalar, saraydaki ihmal rezaleti konusu gözönüne alındığında sanırım konu daha iyi anlaşılacaktır.

Sonuç: Çözüm Önerisi

Sorun sadece özlük hakları, istihdam, teknik bilgi eksikliği ve sıralayabileceğimiz bir dizi unsurdan ibaret değildir. Sorun bir yaklaşım, bir sistem sorunudur. Dolayısıyla da çözüm önerilerinde bulunulurken de bir sistem yaklaşımı gösterilmesi kaçınılmazdır. Her bir soruna çözüm önerileri üretmek olanaklıdır. Ancak, mevcut sistem içinde çözümlerin nasıl gerçekleştirileceği bir başka sorundur. Bu nedenle, çözüme, öncelikle mevcut sistemi değiştirmekle başlamakla ulaşılabilir. Yazma ve basma eserlerin (inkunabeler) yönetiminin bir "otonomi"ye kavuşmasına yönelik radikal girişimler kaçınılmaz olup, konuyla ilgili ilk önerimiz, Türkiye Yazma ve Basma Eserler Araştırma Kurumu'nun kurulmasıdır. Önermiş olduğumuz kurumun amaçları şunlar olmalıdır;

- Konuyla ilgili araştırmaları gerçekleştirmek ve desteklemek
- Bibliyografik denetimi gerçekleştirmek
- Konuyla ilgili kurslar düzenlemek, hizmet içi eğitimi gerçekleştirmek
- Yazma sanatlarını yaşatma sorumluluğunu üstlenmek
- Restorasyon çalışmalarını gerçekleştirmek
- Ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliğini gerçekleştirmek
- Eserlerin elektronik ve microfilm ortamlarına aktarılması projelerini geliştirmek ve gerçekleştirmek
- Eserlerin günümüz Türkçesine kazandırılmasında etkin bir rol oynamak.

TÜBİTAK örneğinde olduğu gibi önerilen kurumun Başbakanlığa bağlı olmasının yasal ve maddi desteği ve bir anlamda idari serbestliği getireceği açıktır. Kuşkusuz toplumun hemen hemen tüm kesimlerinin "devleti küçültmekten" söz ettiği bir dönemde, "devlette" yeni bir teşkilat kurmanın güçlüğü ortadadır. Ancak, kültür ve eğitimin "devletin" temel sorumlulukları arasında olduğu ve nadir eserlerin ancak "devletçe" korunabileceği ve yaşatılabileceği unutulmamalıdır.

Konuyla ilgili olarak biz kütüphanecilerin yapması gerekenler şöyle özetlenebilir:

- Ulusal düzeyde temsili olnaklı kılacak bir komite kurulmalı
- Gereksinim doğması durumunda Nadir Eser Kütüphanecileri Derneği kurulmalı
- Ulusal ve uluslararası sempozyumlar düzenlenmeli
- Konuyla ilgili raporlar hazırlanmalı ve raporlar başta parlamento üyeleri olmak üzere tüm “etkin” yerlere dağıtılmalı, görüşmeler yapılmalı kısaca lobi oluşturulmalı.

Sıralanan bu önerilere kuşkusuz eklenebilecek başka öneriler ya da eleştiriler olacaktır. Bu nedenle, bu makalenin konuyla ilgili mesleki iletişimi başlatması, mesleki literatürde yıllardır ihmal edilen konunun diğer araştırmacılar tarafından da tartışılması en büyük dileğimizdir.

Kaynakça

- Bayoğlu, Servet. (1988). “Bazı yazma eser katalogları ile Türkiye Yazmaları Toplu Katalogu Projesinebir bakış”, *Milli Kültür*, (62): 73-77.
- Bınark, İsmet. (1974). “Türkiye kütüphanelerindeki yazmalar hakkında yerli-yabancı kaynaklar bibliyografyası: Yeni ilavelerle”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 23(1): 54-79.
- Birnbaum, Eleazar. (1967). “The transliteration of Ottoman Turkish for library and general purposes”, *Journal of the American Oriental Society*, 87(2): 122-156.
- _____. (1968). “Ottoman Turkish names: the choice of entry words for alphabetical listing”, *Journal of the American Oriental Society*, 88(2) 228-238.
- _____. (1983a). “Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and manuscripts still uncatalogued. Part 1: The Berlin Catalogue”, *Journal of the American Oriental Society*, 103(2): 413-420
- _____. (1983b). “Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and manuscripts still uncatalogued. Part 2: Yugoslavia, Bulgaria, Romania”, *Journal of the American Oriental Society*, 103(3): 515-532.
- _____. (1983c). “Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and manuscripts still uncatalogued. Part 3: U.S.S.R., Iran, Afghanistan, Arab Lands (except Palestine), Israel and Palestine, India and Pakistan, China”, *Journal of the American Oriental Society*, 103(4): 691-707.
- _____. (1984a). “Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and manuscripts still uncatalogued. Part 4: Hungary, Czechoslovakia, Poland, Great Britain, Ireland, The Netherlands, Belgium, France, Germany, Switzerland, Austria, Italy, Finland, United States, Canada”, *Journal of the American Oriental Society*, 104(2): 303-314.
- _____. (1984b). “Turkish Manuscripts: Cataloguing since 1960 and manuscripts still uncatalogued. Part 5: Turkey and Cyprus”, *Journal of the American Oriental Society*, 104(3): 465-503.
- Çankaya, Leman. (1976). “Cataloguing rules for Turkish authors”, *International Library Review*, 8: 349-359.
- Dinç, Birsen. (1991). “Kütüphanecilikte bilgisayara geçerken yazma eserlerde kataloglama problemleri”, *Kütüphane-Enformasyon-Arşiv Alanında Yeni Tek-*

- nolojiler ve TÜRK MARC Sempozyumu. 1-4 Ekim 1991. Bildiri Metinleri içinde (342-344). Yay. Haz. Hasan Keseroğlu. İstanbul: Türk Kütüphaneciler Derneği İstanbul Şubesi.*
- Erünsal, İsmail. (1984). "Ottoman libraries: a brief survey of their development and system of lending", *LIBRI*, 34(1): 65-76.
- _____. (1987). "Catalogues and cataloguing in Ottoman libraries", *LIBRI*, 34(4): 333-334.
- _____. (1988a). "The establishment and maintenance of collections in the Ottoman libraries: 1400-1839", *LIBRI*, 39(1): 1-17.
- _____. (1988b). *Türk kütüphaneleri tarihi I: Kuruluştan Tanzimat'a kadar Osmanlı vakıf kütüphaneleri*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Cunbur, Müjgan. (1963). "Türk kütüphaneciliğinin tarihi kökenleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, (3-4): 105-116.
- _____. (1970). "Yazma kütüphanelerimiz: bugünkü durumları ve meseleleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 19(1): 3-17.
- Çakın, İrfan. (1984). "Turkish libraries: Historical context", *International Library Review*, 16(1): 71-77.
- Emsem, Semin. (1960). "Osmanlı İmparatorluğu devrinde Türkiye kütüphanelerinin tarihçesi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, 9(1-2): 26-35.
- Kut, A. T. (1973). "Türkçe yazma eserler repertuarı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1972 içinde (183-240 ve 220-228)*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Küçük, Mehmet Emin. (1996). *Bibliographic information systems for manuscripts in Turkey*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Newcastle upon Tyne: University of Northumbria at Newcastle.
- _____. (1997). "Türkiye'de yazma kullanıcıları", *Kütüphanecilik Bölümü 25. Yıl'a Armağan içinde (172-182)*. Ankara: H.Ü. Kütüphanecilik Bölümü.
- Küçük, Mehmet Emin ve Richard J. Hartley. (1996). "Towards a national cooperative cataloguing system for manuscripts in Turkey. *International Cataloguing and Bibliographic Control*, 25(3): 54-56.
- Library of Congress. (1984a). "Policy details relative to Burmese and to Ottoman Turkish", *Cataloguing Service Bulletin*, 24: 25.
- _____. (1984b). "Ottoman Turkish cataloguing", *Cataloguing Service Bulletin*, 24: 56.
- Macaferri, James T. (1985). "Ottoman Turkish cataloguing I: Romanisation", *Cataloguing and Classification Quarterly*, 5(4): 17-38.
- _____. (1990). "Cataloguing Ottoman Turkish personel names", *Library Resources and Technical Services*, 34(1): 62-78.
- Şeşen, Ramazan. (1978). "Türkiye kütüphanelerinde bulunan bazı nadir Türkçe yazmalar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 9: 379-404.
- Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni Türk Kütüphaneciliği Dizin 1952-1993*. (1993). Haz. Oya Gürdal ve diğerleri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı.
- Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu: Çankırı İl Halk Kütüphanesi Yazmaları Kataloğu*. (1998) Haz. Servet Bayoğlu ve diğerleri. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı. Cilt 18.